

Rendtorff, J. D. (2003). Selvmordets filosofi. Vera nr. 23, temanummeret 'Selvmord', pp. 30-39

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

JACOB DAHL RENDTORFF, INSTITUT FOR
SAMFUNDSVIDENSKAB OG ERHVERVSØKONOMI,
ROSKILDE UNIVERSITETSCENTER

Selv mordets filosofi

Forfatteren forsøger at bestemme forskellige typer selvmord, bl.a. i relation til forskellige filosofiske traditioners forhold til døden. Det er et gennemgående spørgsmål om menneskets frihed også er en frihed til at tage sit eget liv.

KAN SELVMORDET RETFÆRDIGGØRES?

Hvorledes skal man definere selvmordet? Normalt hævdes det at selvmordet er en handling hvor man med vilje dræber sig selv med det ene formål at dø, dvs. at handlingen selvmord er det eneste formål med handlingen. Ved nærmere eftertanke bliver en sådan forståelse af selvmordet meningsløs da vi jo ikke kender til døden som er den absolutte negation. Det er ikke meningsfuldt at dræbe sig selv for noget der er fuldkomment ukendt, Derfor må selvmord defineres som en handling der er motiveret af andre forhold i verden, og som motiverer den handling at dræbe sig selv.

På denne baggrund kan der skelnes mellem fem typer af selvmord. 1. Det absurde og meningsløse selvmord hvor man dræber sig for dødens egen skyld. 2. Det eksistentielle selvmord hvor man dræber sig på grund af eksistentiel lidelse i en ulykkelig situation, f.eks, uudholdelig ensomhed eller kærestesorger. 3. Det filosofiske selvmord hvor man bedømmer at livet er meningsløst, dårligt eller uværdigt og derfor slet ikke er værd at leve. 4. Det patologiske selvmord hvor f.eks. sindslidende og psykisk syge i desperat trang til selvødelæggelse begår selvmord. 5. Selvmord på grund af kropslige lidelser, f.eks. ved uudhol-

delige smerter i forbindelse med uhelbredelige sygdomme som kræft og AIDS.

Men spørgsmålet er om selvmord under nogen omstændigheder kan retfærdiggøres. Dette hænger sammen med et andet grundlæggende filosofisk spørgsmål, nemlig om livet "er værd at leve eller ej". I forbindelse med kristendommens respekt for liv og udviklingen i vestlig humanisme har man i Vesten været meget skeptisk over for selvmordet som en mulighed. Dette viser sig også i den filosofiske tradition hvor meget få filosoffer går ind for selvmordet.

Immanuel Kant (1700-tallet) udtrykker forbudet mod selvmord på grundlag af sin moralfilosofis kategoriske imperativ: Mennesket har pligt til at handle således at det kan ville at princippet for dets handling kan gælde som almen lov; det må behandle sig selv og andre som formål i sig selv, ikke blot som middel. Selvmordet er altså i strid med den moralske pligt, det er en forbrydelse mod menneskets absolutte værdi.

Over for Kant kan man stille den antikke filosofis skeptikere og kynikere, bl.a. Seneca der så pessimistisk på livet. De så selvmordet som en mulighed hvis livet blev uudholdeligt. Denne holdning videreføres i moderniteten af den rumænsk-franske filosof Emile Michel Cioran der imod den filosofiske traditions moralisering af selvmordet og kristendommens idé om selvmord som noget syndigt vil rehabilitere selvmordet som en reel mulighed. Med Nietzsche hævder Cioran at retten til selvmord må være fri fordi der ikke eksisterer nogen ærværdig Gud, men kun en slavemoralens Gud. Derfor kan der ikke være noget moralsk forbud mod selvmordet.

DØDENS HISTORIE I VESTEN

For at forstå selvmordet må man kaste et tilbageblik på dødens historie i vestlig kultur og undersøge ændringen i menneskets holdninger til døden. Den franske mentalitetshistoriker Philippe Aries har med sit imponerende værk *L'homme devant la mort* (Mennesket over for døden, 1978) forsøgt at beskrive holdningerne til døden i den vestlige verden.

Aries skelner mellem fire grundopfattelser af døden: 1. den tæmmede død, 2. egendøden, 3. den andens død, 4. den forbudte død. Døden i middelalderen var den tæmmede død, et ritual hvor den dødende opfattede sig selv som en del af skæbnens højere sammenhæng. Omkring 1500-tallet bliver døden til egendøden hvor den enkelte på dødslejet skal aflægge testamente med ansvar for sit personlige liv. I 1700-tallet sker der en videre forskydning af døden fra egendøden til opdagelse af den andens død. Kirkegårdene og gravstedskultene vidner om sorgen og savnet over den anden som det væsentlige ved døden.

Efter anden verdenskrig sker der inden for de sidste 50 år atter en omfattende transformation i vores opfattelse af døden. I dag dør man ikke længere i hjemmet omgivet af familie og venner, men på hospitalet ene og alene. Døden er et teknisk fænomen hvor behandlingen bestemmes af læge og plejepersonale. Døden er ikke et sluttet fænomen, men sker i små etaper hvor man i de fleste tilfælde først er rigtig død når man har været uden bevidsthed i længere tid. Denne hospitalsdød har udvisket såvel den fortrolige som den dramatiske død. Når den døende er blevet taget bort, ligbrændes vedkommende og begravnes for langt de flestes vedkommende i en anonym massegrav (f.eks. 80 % anonym begravelse, 94 % brændt).

Denne ensomme og fortrængte død på hospitalet kan med den engelske sociolog Gorer betegnes som en del af dødens status som et tabu i det moderne samfund. *Døden* er blevet unævnelig. Det moderne menneske lever som var det udødeligt. Der er ikke plads til sørgmodighed i et samfund med lykke og velfærd. Døden er blevet en fortrængt foreteelse som man helst ikke må tale om,

I det moderne samfund gælder det i stedet om at finde en "acceptabel døds måde" der undgår scener med skrig og skrål, krænker personen, river personen ud af sin sociale rolle, og som undgår ubehagelige "tvangsscener" eller en "pinlig uskøn død". Man kan blive voksen uden at have set en død. Den døende skal helst være diskret for ikke at bringe hospitalet i forlegenhed. Man må ikke vise sine følelser, og man må ikke kommunikere døden. Hele samfundet opfører sig som en hospitalet, og det er pinligt for den døende at tabe ansigt. Døden er blevet vild i det moderne samfund, fri for ritualisering, livsteknologier opstår, døden er blevet et teknisk fænomen i en livselskende kultur.

Gorer ser en lighed mellem nutidens forhold til døden og det victorianske Englands forhold til seksualiteten. Døden fungerer som et forbud på linie med seksuelle forbud. Der er tale om et intimt forbud der i offentlige sammenhænge overskrides i en altblotlæggende dødspornografi. Døden er blevet et vigtigt forbud i det moderne samfund, men viser sig samtidig som en slags dødspornografi i den offentlige debat, hvor debatter om medlidenhedsdrab (eutanasi), voldsfilm, historier om kræft alle kan siges at være bagsiden af fortrængningen som kommer frem i fokuseringsforskydning og sublimeret form.

Selv mordet kan i det moderne samfund ses som en del af denne dødsfortrængning. Angsten for døden viser sig i drømmen om at kunne kontrollere døden, f.eks. ved at oprette eutanasi- og exit-bevægelser der kæmper for retten til selvmord og hjælp til selvmord og vil undgå angsten for døden ved at beherske døden.

Filosoffen Martin Heideggers dødsanalyse i *Sein und Zeit* (Væren og tid, 1927) kan siges at udgøre det filosofiske grundlag for Aries' bestemmelser af hvorledes døden viser sig i menneskets eksistens i forskellige historiske perioder. For Heidegger er det død og endelighed der strukturerer menneskets eksistens. Selvom vi aldrig har mødt: døden på anden måde end ved at se andre mennesker dø, er vished om døden og angsten for intethedens mulighed et fundamentalt faktum i det enkelte menneskes eksistens. "Så snart et menneske er født, er det gammelt nok til at dø". Mennesket lever som sansende liv bestandigt med døden som mulighed. Det har samtidig tendens til at flygte fra dødens vished i dagligdagens trivielle forståelse af døden og dødelighed. Men menneskets egentlige væren er den beslutsomme, angstfulde væren til døden i ensom frihed og i valg af egne eksistensmuligheder.

Når det enkelte menneske dør, trækker det hele verden med sig i sit torfald: Individet synes at eksistere alene konfronteret med sin død i et øjeblik hvor det forladt af alle andre mennesker. Den enkelte møder døden i beslutsom pathos. Her er selvmordet en fejhed i eksistensen: man er for fej til at leve videre og vælger den nemme mulighed at begå selvmord.

I modsætning til denne opfattelse af egendøden der tænker døden som menneskets yderste og mest oprindelige mulighed og strukturerer alle dets øvrige muligheder, forsøger Jean-Paul Sartre i *L'Être et le Néant* (Væren og Intet, 1943) at gøre op med forestillingen om at døden kan give mening til livet. For Sartre er døden ikke at betragte som menneskets yderste mulighed, men snarere et grænsetilfælde i forhold til menneskets eksistens, således at døden bliver det absurde par excellence. Døden er ikke en mulighed, men tilintetgørelsen af alle individets muligheder. Døden kan derfor ikke være grundlag for menneskets frihed, og den er heller ikke det der giver livet mening, men netop det der gør livet fuldstændigt meningsløst. Selvmordet fremstår derfor for Sartre som den *absolutte absurditet* der i stedet for at bringe orden i individets liv gør det fuldstændigt meningsløst. Døden er et faktum og udgør grænsen til den humane verden.

I modsætning til den tæmmede død, den romantiske død og den medikaliserede død opstiller Jean-Paul Sartre forestillingen om den rebelske død i opgøret med "den beskidte død" hvor den døende forsøger at lade dødens abstrakte absurditet stå frem uden at skulle give den mening eller gøre den til en naturlig del af dagliglivet. Sartre fremstiller hermed det moderne menneskes ambivalens over for døden.

Faktisk er døden for Sartre det sted hvor mennesket gøres til sin egen

væren-for-den-anden. Det sted hvor man ikke længere kan ytre sig selv, men kun er tilbage i verden som den de andre i hukommelsen kan gøre nar af. Hvor Sartre er kritisk over for døden som den andens død, kan man fremdrage at han samtidig har forstået dødens sårbarhed. Det er her at en anden fransk filosof, Emmanuel Lévinas, i *Totalité et infini* (Totalitet og uendelighed, 1961) kan bidrage til at forstå dødens betydning som den andens død. Han undersøger dødens fundamentale etiske dimension, idet døden vidner om det andet menneskes skrøbelighed, absurditetens og tilintetgørelsens bestandige muligheder

For Lévinas kommer absurditeten til udtryk i at enhver død må betragtes som mord, idet døden vidner om tabet af det andet menneske. Derfor er døden selve betingelsen for bekymringen og individets engagement i det andet menneske, i dette perspektiv melder omsorgen for den anden ved døden sig som ansvaret og forpligtelsen til at lindre den andens eksistens og smerte.

Sartres og Lévinas' kritik af Heidegger viser dødens absolutte meningsløshed. Døden er uden for menneskets virkelighed som projekt og frihed. Døden kan ikke give livet mening, og det samme gælder for selvmordet der ikke kan være nogen løsning på noget som helst, men kun kan forstås som en del af vores forhold til livet, som en handling der forholder sig til andre menneskers handlinger og vores liv i verden.

SELMORDETS PSYKOLOGISK - EKSISTENTIELLE FORMER

Således forstået som en reaktion mod eksistensen i verden, snarere end valget af døden som en autentisk mulighed, kan man fremstille følgende eksistenpsykologiske idealtyper af selvmord som en negativ måde til at løse eksistentielle problemer på: 1. en impulsiv handling, 2. en nødudgang og 3. et rationelt selvmord som f.eks. i krig. Ud over disse tre typer af individuelle motivationer for selvmord kan man definere følgende mere konkrete kategorier af selvmord:

1. Selvmord som resultat af en proces af skæbnens spil og ulykkelige begivenheder. Her kan nævnes sorg over tabet af et andet menneske og som resultat, at livet ikke længere har en mening. Her bliver valg af selvmord en udvej af lidelsen hvorved man ønsker at flygte fra sin eksistentielle situation. Til denne type hører også det heroiske selvmord, f.eks. i krig, som reaktion på ulykkelige begivenheder hvor det fremstår som den sidste udvej i en meningsløs situation.

2. Selvmord som løsning på en moralsk tragedie og konflikt. Mennesket står her i en uløselig moralsk konflikt og vælger, som f.eks. Romeo og Julie, døden som den eneste løsning på denne konflikt. Man kan ikke finde andre

muligheder for at komme ud af situationen. Et andet eksempel er en mand der skal vælge mellem to kvinder, og ikke kan løse konflikten på anden måde end at vælge selvmordet som udgang af afmagten. I selvmord der opstår i konflikt-situationer, møder man ofte en appel til det andet menneske. Den afdøde efterlader f.eks. breve hvor han implicit beder de efterladte om at løse problemet eller anklager dem for ikke at have hjulpet i den forfærdelige situation.

3. Selvmordet som sublimering af et andet menneskes aggression mod én selv. Her påtager man sig den skyld som et andet menneske presser ned over én. Det drejer sig f.eks. om moralsk skyld i forbindelse med forkerte handlinger. Eller den skyld som børn kan føle med hensyn til at leve op til deres forældres ambitioner, og derfor ikke mener at deres liv er vellykket og meningsfuldt.

4. Selvmordet som en defensiv forsvarsmekanisme. Her virker selvmordet generelt som en reaktion mod et uløseligt hændelsesforløb. Selvmorderen er viklet ind i et virvar af skyld- og selvafstraffelsesprocesser hvor individet forsøger at straffe sig selv for noget som vedkommende har gjort i livet, f.eks. et menneske der føler skyld over sin eksistentielle fremtoning i verden. Her kan selvmordet også være et forsøg på at undgå en moralsk eller eksistentiel katastrofe. Mennesket føler panik i den eksistentielle situation og udvikler derfor forskellige former for forsvarsmekanismer til at undgå sådanne katastrofer.

5. Selvmordet som resultat af en aggressionsproces. Det er gennemgående at selvmord bygger på individers aggressioner mod sig selv. Selvaggressionen kan medføre at aggressionen mod andre mennesker overføres til én selv og dermed sublimeres til selvdestruktion. Selvmordet kan være rettet mod det andet menneske, den elskede man ikke kan få, således at man håber på at man ved at begå selvmord, kan volde den anden så meget ondt som muligt i forhåbningen om at vedkommende vil komme til at føle sorg og skyld. En anden variant af dette synspunkt er en situation hvor selvmordet bliver den eneste mulighed for at vinde over den anden. Man vil have "sidste stik hjem" ved at begå selvmord. Eksempler på denne type selvmord er Hitler der begik selvmord da det gik op for ham at han havde tabt krigen, og Göring der tog en gifttablet i sin celle for ikke at blive dømt til døden af de allierede.

6. Selvmordet som selvopofring. Her begår man selvmord for at ofre sig for noget man anser for at være en god sag, eller i et højere formåls tjeneste. Dette gælder f.eks. det kollektive selvmord i religiøse sekter eller i primitive samfund hvor samfundsmedlemmerne giver sig til det religiøse fællesskab. I det religiøse selvmord sker der en ofring af selvet for de andre mennesker eller for guderne. Selvofring kan også være motiveret af menneskets ønske om at nå Paradis og komme til at leve på en anderledes måde i Nirvana, det evige paradys.

7. Det æstetiske selvmord. Denne type selvmord er bohemens selvmord.

Det er den sværmeriske digter der er præget af en magisk fascination af intetheden, drages af døden og fascineres af døden som noget sublimt. Døden bliver en slags fantasme for mennesket, og legen med selvmordet bliver en del af mørkets æstetik, som det skete for mange unge digtere, f.eks. Rimbaud og den danske digter Michael Strunge.

8. Dødsdriften som motiv til selvmord. Her er selvmordet et resultat af at menneskets dødsinstinkt sejrer. Selvopholdelsesdriften mister sin styrke, og mennesket gribes af en lyst til død og ødelæggelse. Dødsdriften er et begær efter døden der symbolsk ytrer sig i længsel efter afslapning, passivitet, søvn, seksuel nydelse og orgasmens ro. Dødsdriften kan også ytre sig som en længsel efter at komme tilbage til moderens bryst og således blive genforenet med moderen. Denne dødsdrift forenes ofte med en ambivalent stræben efter udødeligheden. Begæret efter at dræbe den anden bliver til et masochistisk begær efter at blive dræbt og genfinde en tabt harmoni igennem selvødelæggelsen.

9. Selvmord som resultat af depressiv melankoli. Dette motiveres af eksistentiel fortvivlelse og livslede over livets elendighed. Melankolien viser sig som en blanding af angst og kedsomhed der manifesterer sig i modløshed og massiv meningsløshed. Melankolien kan i visse tilfælde føre til det velovervejede og kyniske selvmord hvor individet uden at blinke tager sit eget liv ud fra erkendelsen af at livet ikke er værd at leve.

10. Selvmord på grund af stærke kropslige lidelser. Her er selvmordet motiveret af sygdom i kroppen, og mennesket ønsker ikke længere at leve på grund af uudholdelige smerter og tab af værdighed. Det drejer sig især om halvkroniske sygdomme som AIDS, kræft og Alzheimers demens hvor mennesker bedømmer at det er uudholdeligt at leve videre og derfor vil begå selvmord,

Det metafysiske grundlag for alle disse situationer er at individet har en række handlemuligheder. Men individet ser alle disse muligheder som utilfredsstillende og vælger derfor selvmordet som løsningen og som negation af selve det at være i en situation med handlemuligheder.

SELMORDETS ETIK: MELLEM VÆRDIGHED OG AUTONOMI

Selvmordet kan ud fra vores filosofiske analyse generelt ses som fej reaction på en række umulige muligheder. Individet flygter fra sin ulidelige eksistens. Den etiske retfærdiggørelse af selvmordet må omvendt tage udgangspunkt i at individet i visse situationer ikke kan gøre andet.

Den der argumenterer med menneskets ret til selv at bestemme hvornår livet er værd at leve, hævder at jeg må være fri til at bestemme hvornår og hvor-

dan jeg vil dø. En sådan opfattelse af autonomi hævder at ethvert rationelt menneske har ret til at begå selvmord ud fra en vurdering af om det vil leve eller ej. Andre mennesker kan ikke stille sig til dommer over den enkeltes liv, og der er ingen højere moral der kan forbyde selvmordet. I sidste instans er det kun det enkelte menneske der sætter normer for sit eget liv, og derfor må det suverænt bestemme om det vil begå selvmord. Det enkelte menneske er den nærmeste til at bedømme om det kan leve et værdigt liv.

Heroverfor mener Immanuel Kant, som nævnt, at selvmord er moralsk problematisk i lyset af det kategoriske imperativ: 1. Behandl altid mennesket som et formål i sig selv og aldrig kun som middel. 2. Handl således at du kan vilje at princippet for dine handlinger ophæves til en almen lov Dette må indebære at mennesket for at kunne respektere sig selv som et formål i sig selv må tage vare på sin egen krop. Selvmord uden meget tvingende grunde er i dette perspektiv en forbrydelse mod ens egen værdighed og mod budet om respekt for den menneskelige person som et formål i sig selv. I selvdestruktionen håner man sig selv og reducerer samtidig meningen med alt hvad man har gjort i livet, til det absurde.

Alligevel vil jeg mene at selvmord i undtagelsessituationer kan retfærdiggøres etisk. Nogle helt klare undtagelsessituationer er f.eks. 1. Ofring for en højere sag i krig eller i andre nødsituationer hvor man begår selvmord for at redde andre mennesker 2. Selvmord fordi livet er blevet uudholdeligt på grund af stærke kropslige lidelser, dvs. alvorlige sygdomme der gør at mennesket mister sin værdighed. 3. Moralske konflikt- og valgsituationer hvor selvmordet bliver eneste mulighed for at opretholde den personlige værdighed. Her kan nævnes det tragiske selvmord hvor individet redder sin egen værdighed ved at begå selvmord. Det er ikke til at komme uden om at der findes tragiske situationer hvor selvmordet er den eneste mulighed for at redde menneskets moralske integritet.

Men selvom selvmordet i sådanne situationer måske etisk kan retfærdiggøres, og når man ikke kan forbyde selvmordet, er spørgsmålet om man også skal vedtage love om retten til "hjælp til selvmord" til terminale psykisk og fysisk syge patienter. Men til en sådan ret til selvmord må der svare nogle pligter, og hvem kan have pligt til at hjælpe til selvmord. Derfor er det vanskeligt at tillade en juridisk ret til selvmord i forbindelse med behandling af terminalt syge patienter på hospitaler. Hjælp til selvmord kan retfærdiggøres i nødsituationer, men bør ikke institutionaliseres som en almindelig juridisk rettighed.

1. Fascinationen af selvmordet i det moderne samfund er en del af overtabuiseringen og fortrængningen af døden i moderniteten. Samtidig ses selvmordet som en måde til at få kontrol over og beherske dødens uudgrundelighed.
2. Selvmordet er ikke en mulighed, men den yderste negation af alle muligheder. Derfor er selvmordet en absurditet. En oprørstænkning og en omsorgsetik står her i modsætning til en filosofi om dødspathos og væren til døden.
3. Selvmordet forekommer kun i forhold til menneskets levende liv i verden, som en reaktion mod en handlingssituation, og orienterer sig i forhold til andre mennesker. Selvmordet er en livsytring.
- 4 Selvmordets etik bevæger sig mellem værdighed og autonomi. Traditionelle opfattelser af værdighed har vanskeligt ved at anerkende selvmordet som en mulighed. Det er et indgreb i personens værdighed og formål i sig selv. Moderne autonomiopfattelser lægger her vægt på selvbestemmelse, men har man ret til at ødelægge sig selv?
5. Selvmord kan måske retfærdiggøres i ekstreme situationer i forbindelse med kropslig tab af værdighed, f.eks. i sammenhæng med udvikling inden for moderne medicinsk teknologi. Men vedvarende omsorg for den døende, snarere end hjælp til selvmord, er nu alligevel en bedre løsning på de terminale patienters problemer.